

ЧАСОПИС «КРАЄЗНАВСТВО» 1920–1930-Х РР.: ЮВІЛЕЙНІ РОЗДУМИ

У статті розкрито історію створення та функціонування часопису Українського комітету краєзнавства – “Краєзнавство”, визначено його місце і роль у розгортанні краєзнавчих студій 1920–1930-х рр., здобутки і прорахунки в становленні історичної регіоналістики в Україні.

Ключові слова: краєзнавство, історична регіоналістика, часопис, Український комітет краєзнавства.

Рубіжні десятиліття ХХ–ХХІ ст. стали знаковими для розвитку історичної регіоналістики в Україні. Завдяки старанням великого кола любителів рідного краю, осередків академічної та вузівської науки, місцевих краєзнавчих товариств і Національної спілки краєзнавців України досягнуто значних успіхів у розробленні історичних, теоретичних та науково-практичних проблем регіональної історії, історіографія якої збагатилася багатьма іменами своїх шанувальників. Утім визначення змісту краєзнавчих студій (як головна теоретична проблема) продовжує наштовхуватися на складність окреслення їхнього очевидного об'єкта дослідження – регіон. Додаткові проблеми виникають, коли дослідники намагаються визначити регіоналістику як концепційну галузь і академічну дисципліну.

До цього часу залишається не зовсім зрозумілим, що саме складає адекватну регіональним студіям дослідну практику. Проте очевидно є тенденція визначати їх зміст за міждисциплінарністю, сукупністю методологічних підходів, а проблема дефініціювання вказує додатково на тривання уточнень об'єктно-предметної сфери галузі знань, продовження форматування мети і основних завдань досліджень. Саме ця обставина робить регіональні студії основною постмодерністською рисою сучасної історичної науки, а згодом стане точкою фокусування в дискусіях про вплив постмодернізму на академічну, вишівську науки та соціальні комунікації.

Студіювання наукових студій з історичного краєзнавства, що з'явилися останнім часом – переважно історичної тематики із традиційними сюжетами (історія персоналій чи формальних комунікацій (товариств, гуртків, часописів тощо) – та більш-менш удалими текстами, тоді як питання теорії залишаються відкритими. Вшановуючи та толеруючи здобутки кожного, хто причетний до регіональних розвідок, заради історичної

об'єктивності, яку більшість колег проголошує головним методологічним принципом, укажемо на замалу кількість оригінальних праць, відсутність апробації новітніх методів дослідження, на які моду нині диктують в європейській історичній науці французька й німецька школи регіональних досліджень. Існування мовного бар'єру, а звідси – обмежені можливості студіювання новітніх теоретичних, методологічних досягнень передових наукових шкіл, створюють додаткові труднощі в опануванні сучасними дискурсивними практиками. Виняток, на нашу думку, наразі складають студії наукових співробітників відділу історичної регіоналістики України Інституту історії України НАН України, зокрема його керівника – Я.В. Верменич, праці котрої відзначаються оригінальним звучанням та цікавими теоретичними міждисциплінарними знахідками. Тому залишається очікувати на розширення кола шанувальників теорії серед любителів історичної регіоналістики.

Упродовж відчутного проміжку часу, якщо порівнювати його з тривалістю людського життя, історична регіоналістика залишалася повз увагою наших наукових інтересів. Утім напередодні ювілейних урочистостей, пов'язаних із відзначенням 85-річчя часопису “Краєзнавство”, як дослідник, – причетна до активних студіювань його змісту та сутності історичної регіоналістики в 1920–1930-х рр. (автор книги “Часопис «Краєзнавство» і краєзнавча справа в Україні (кінець 1920-х – початок 1930-х рр.)”, 2005 р.) [1], вирішила відгукнутися на подію, а згодом сподіваюся на проведення широких історіографічних коментувань здобутків вітчизняної регіоналістики 1990–2000-х рр. Нинішню розвідку прошу читачів сприймати передусім як данину ювілею.

Відомим фактом є те, що історія часопису “Краєзнавство” бере витоки з 1925 р., що ознаменувався важливими взаємопов'язаними подіями

для розвитку краєзнавчого руху в УСРР – першим Всеукраїнським з'їздом з вивчення продуктивних сил і народного господарства (Київ, грудень 1924 р. – січень 1925 р.) та Всеукраїнською конференцією з краєзнавства (м. Харків, травень 1925 р.) [2]. По суті, I Всеукраїнський з'їзд із вивчення продуктивних сил і народного господарства прискорив цей захід, про потреби в якому неодноразово наголошував у своїх зверненнях до Наукового комітету Головнопрофосвіти НКО України голова Слобожанської комісії краєзнавства Д.Зеленін [3]. У цьому його підтримували й такі вчені, як академік Д.Багалій, професори С.Таранушенко, О.Федоровський та ін. [4]

Незабаром по закінченню з'їзду, згідно з його рішенням, розпочало функціонування організаційне бюро з підготовки проведення краєзнавчої конференції, до якого увійшли М.Криворотченко, А.Лазарис, М.Яворський [5]. 14 лютого 1925 р. на засіданні Президії Укрголовнауки за поданням М.Яворського слухали проект Положення про Всеукраїнську нараду з краєзнавства за авторством А.Лазариса, який тут же було затверджено [6]. Відразу по тому оргбюро розпочало встановлювати зв'язок із державними, політичними, освітянськими, науковими установами для напрацювання спільних матеріалів до конференції. 27 лютого того ж року відбувся розширений Пленум організаційного бюро зі скликання Всеукраїнської краєзнавчої наради, на якому прелімінарно визначився склад учасників конференції, час її проведення і програма [7]. У запропонованому порядку денному форуму краєзнавців передбачалося обговорення стану краєзнавчої справи в державі, перспектив її розвитку в світлі рішень I Всеукраїнського з'їзду з вивчення продуктивних сил та II Всесоюзної конференції з краєзнавства (1924 р.), визначення засад нової концепції розгортання руху краєзнавців [8]. Проведення Всеукраїнської наради з краєзнавства планувалося на квітень ц.р., а місцем зібрання замість Києва було затверджено Харків [9]. Упродовж чотирьох місяців ішла напружена підготовка до краєзнавчої конференції. Оргбюро найбільше опікувалося збиранням відомостей про місцеві краєзнавчі осередки. Для цього було створено кадастр зі звітних матеріалів краєзнавців про їх колективні й індивідуальні практичні досягнення [10]. Такий захід оргбюро був цілком виправданим, оскільки конференція передбачалася як установча і вимагала якнайповнішо-

ї інформації про центри краєзнавчої справи усіх рівнів адміністративного, територіального підпорядкування. Отже, подібний фактаж був конче необхідним для виснування шляхів подальшої праці. Вже тоді А.Лазарис активно пропагує думку про нагальну важливість видання краєзнавчої літератури і періодичних органів краєзнавства з тим, щоб воно могло виправдати ті надії, котрі на нього поклалися [11].

Через організаційні проблеми нарада відкрилася не в квітні 1925 року, як було заплановано, а майже на місяць пізніше – 28 травня у Харкові в будинку тодішнього Ветеринарного інституту [12] (у червні 1995 р. на будинку інституту на знак цієї події було відкрито меморіальну дошку). У роботі конференції взяли участь 75 делегатів від 22 краєзнавчих організацій, у тому числі й академіки Д.Багалій, П.Тутковський, М.Шарлемань, професори М.Рудинський, О.Яната, М.Яворський та ін. [13]. Якщо їх у першу чергу цікавили проблеми краєзнавства як науки, визначеність категоріального апарату, методи краєзнавчої справи, з'ясування предмету і форм досліджень [14], то представників влади передусім турбувала можливість підпорядкування краєзнавчого руху політичним, економічним, культурним й ідеологічним цілям радянського будівництва [15]. Це надало конференції гострого дискусійного, різностороннього характеру.

Наслідком чотириденної роботи краєзнавців стала розробка нових за формою і змістом концепцій розгортання краєзнавства [16]. За змістом воно мало стати географічним (згідно з потребами розвитку нової держави), а за організаційною системою – чітко ієрархічним. Перехідним моментом від I Всеукраїнської конференції з краєзнавства до повсякденної координуючої роботи, покликаної виконати її рішення, стало утворення при Головнауці Українського комітету краєзнавства. Краєзнавче зібрання затвердило “Положення про УКК”, його кількісний склад і Президію [17]. До останньої увійшли М.Криворотченко, А.Лазарис, М.Яворський, які мали досвід спільної взаємодії, співпрацюючи в бюро з підготовки проведення конференції [18].

Передбачалося, що УКК існуватиме тимчасово. Він повинен був провести облік існуючих краєзнавчих осередків, об'єднати їх під єдиним керівним початком, уніфікувати організаційні форми краєзнавчої справи, спрямувати її протікання в одному напрямі і, наостанок, скликати у 1926 р. Всеукраїнський з'їзд краєзнавців [19].

Після цього Український комітет краєзнавства мав передати свої повноваження Центральному науково-дослідному інституту краєзнавства (далі – ЦНДІК), для заснування якого і повинен був підготувати ґрунт [20, 21].

Першим головою комітету став М.Яворський, який згодом відійшов від співпраці в ньому, і його місце зайняв О.Буценко, заступником – М.Криворотченко, а вченим секретарем – А.Лазарис [22]. Такий виборчий принцип УКК ускладнював його працю, бо не всі установи і не завжди мали можливості делегувати своїх представників на засідання комітету. Фактично перші 5 місяців Комітет працював у складі п'яти осіб [23]. Залишалося одне – якісно поліпшити діяльність УКК. Із цією метою 18 жовтня 1926 року Президія Укрнауки затверджує новий склад комітету в кількості 10 осіб [24]. У різні моменти життя УКК до нього входили професори В.Волобуєв, В.Геринович, К.Дубняк, П.Ковалівський, О.Яната, академіки Д.Багалій, С.Рудницький, М.Яворський та інші представники наукової еліти країни 1920–1930-х рр.

Організовано діяти комітет розпочав лише з грудня 1925 р. [25]. Якщо до появи УКК координуючим центром краєзнавчої роботи в Україні була Комісія краєзнавства при ВУАН, то віднині за нею залишиться служба надання теоретичної та методичної допомоги краєзнавцям [26]. Об'єднання останніх підлягало компетенції Комітету краєзнавства. Виконання своїх обов'язків, визначених конференцією, УКК розпочав із затвердження ряду установчих документів, зі створення окремих методичних краєзнавчих бюро, інституту кореспондентів, котрі мали підпорядкувати низові осередки краєзнавчої справи, проведення їх обліку і збирання повідомлень про їх працю, встановлення зв'язків із позаукраїнськими організаціями [27].

У ході цієї практики члени Комітету краєзнавства дійшли висновку, що найраціональнішою формою організаційного, методичного керування краєзнавством у межах всієї України було б видання часопису відповідного статусу [28]. Дотримуючись власних висновків і рішення І Всеукраїнської краєзнавчої конференції, УКК із 1926 р. активно форсує питання дозволу на власний часопис [29]. У лютому цього року НКО дозволив Комітетові краєзнавства видання свого друкованого органу, але з умовою “ніяких дотацій від НКО на видання не просити”, що призвело до затримки реалізації комітетом цього проекту [30]. На тлі нездійснених інших намірів УКК, як от щопіврічні пленуми краєзнавців, всеукраїнські

краєзнавчі з'їзди, II конференція з краєзнавства, ЦНДІК, видання літопису життя місцевих краєзнавчих організацій тощо, появу часопису можна вважати його найбільшим досягненням [31].

Перший номер часопису УКК зійшов із друкарських верстатів одного з лідерів української книговидавничої справи [32] кооперативного видавництва “Пролетарій” (Харків) у квітні 1927 року. Його назва була загальною – “Краєзнавство”. Вона засвідчувала багатогранність тих краєзнавчих питань, які знайшли своє відображення на шпальтах часопису. Останні номери часопису “Краєзнавство” датуються 1930 р. Між тим, у Постанові Колегії НКО від 30 травня 1931 р. зустрічаємо припис на адресу ДВУ про забезпечення безперебійного видання періодичного органу УКК, який так і не було виконано [33]. Тривала боротьба за продовження випуску часопису “Краєзнавство”, який після неодноразових критичних зауваг, звинувачень в “українському націонализмі и давно отжившей старине” з боку керівних краєзнавчих структур радянської Росії; котрі особливо з початку 1930-х рр. прагнули до встановлення контролю над краєзнавчим рухом в Україні, мав стати на “платформу советского краеведения”, “марксистско-ленинской методологии” [34]. Репресивні заходи проти членів УКК, а отже, й редакційної колегії, вирішили це питання, як покаже час, не на користь центрального періодичного органу краєзнавців УСРР.

Часопис був україномовним. Крім мовної доступності текстів, не менш важливою є їх змістова доступність. Засвоєння тексту починається з розуміння окремих слів і словосполучень, речень, блоків матеріалу і розвивається у напрямку сприйняття і розуміння загальної концепції змісту. Дослідник М.Мацковський установив, що тісно пов'язаними з труднощами прочитання тексту є такі показники, як середня довжина речення, процент слів, що складаються більше, ніж із трьох складів [35]. Кількісне обстеження формологічних параметрів (ступеня узагальненості суджень, абстрактивності понять, складності синтаксичних конструкцій) стало індикатором якісної характеристики тексту часопису і підтвердило його спрямованість на масового читача. У планах ДВУ часопис “Краєзнавство” значиться в рубриці “Науково-дослідні”, “Наукові” журнали [36].

Журнал “Краєзнавство” був єдиним на той час суто краєзнавчим республіканським періодичним виданням. Визначаючи роль часопису в суспільстві, слід усвідомлювати, яким величез-

ним є простір для прояву його як засобу масової інформації. У зв'язку з цим маємо чітко збагнути системність останнього. Будь-який періодичний орган являє собою різномасштабне і різностороннє сплетіння зв'язків і взаємозалежностей між такими його елементами: “видавець”, “журналіст”, “текст”, “аудиторія” і терміналом його буття – “дійсність”. Під “видавцем” варто розуміти соціальну інституцію, яка засновує й керує діяльністю органу, “журналістом” – колектив редакції, позаштатну автуру, добровільних помічників, “текстом” – сукупність творів, що містяться в періодичній одиниці. Наріжним каменем часопису, як і будь-якого періодичного видання, книги, є “текст”. На нього спрямована діяльність “видавця” й “журналіста”. Його споживають “соціальний інститут”, “аудиторія читачів”, “індивід”. Між “текстом”, “видавцем”, “журналістом”, з одного боку, і “соціальним інститутом”, “аудиторією” – з іншого, встановлюються взаємовизначаючі зв'язки. Їх стосунки поміж собою торкаються всіх сторін свідомості індивіда, його світогляду і світоспоглядання, громадської думки. Завдяки цьому періодика є феноменом, гідним неабиякої уваги для розуміння участі засобів масової інформації у формуванні цілісної моделі світу в свідомості людини, закономірностей буття, емоційної сфери освоєння дійсності та системи уявлень про змінну реальність у багатстві її явищ, тенденцій, процесів тощо. Спроектуємо вище зазначене на аналіз журналу “Краєзнавство”.

Отже, з-поміж різноманітних функціональних діянь УКК чільне місце посіла масова інформаційна діяльність, що “вилася” в заснування власного часопису. Особливістю стосунків між Комітетом краєзнавства як соціальним інститутом і останнім було те, що перший став не лише його засновником, видавцем, але й редакцією, тож “тіснота зв'язку” між ними, за визначенням Є.Прохорова, є найбільш жорсткою [37]. Незалежність редколегії за таких обставин видавцем не порушувалася, оскільки її членами були ті, хто поділяв основні цільові установки УКК і виступав їх творцем і реалізатором водночас. Звернення редакції до читачів відкриває перший номер часопису. У ньому зазначені такі головні причини заснування журналу: “...широкий ріст краєзнавчої справи на місцях конче вимагає розпочати заходи до зв'язки цієї роботи, до об'єднання краєзнавчої думки... Краєзнавчі сили розкидано по найдалших закутках України... окремі краєзнавці, навіть гуртки й товариства

поміж себе не зв'язані, часто не знають про своє існування, здебільшого одірвані від культурних осередків, лишаються напризволяще, проводять роботу навпомацки і самотужки, наслідки їхньої роботи гинуть, невідомі для інших дослідників, як для УКК так і для ширшої роботи” [38]. У цій цитаті відзеркалені як характеристика стану краєзнавчого руху, так і перелік вад, які Комітет краєзнавства намітив усунути.

У статті М.Криворотченка з символічною назвою “Чергові завдання Українського комітету краєзнавства”, розміщеній у першому числі часопису, знаходимо: “Першим кроком до цього (до вирішення проблем – В.Б.) мусить бути періодичне видання Комітету – журнал, що давав би змогу реально об'єднувати краєзнавчу думку, що міг ставити перед краєзнавцями актуальні проблеми, висунути сучасним життям, разом з тим, журнал мусить стати осередком, де, як у фокусі, збиратимуться відомості про всю краєзнавчу роботу в Україні” [39].

Виходячи з завдань, намічених для реалізації Комітетом краєзнавства, журнал спланували за такими розділами: “Загальний” (висвітлював теоретичні засади, загальні питання краєзнавства), “Методика краєзнавчої роботи” (подавалися практичні поради з методики краєзнавчої справи), “Шкільне краєзнавство” (висвітлювалися проблеми методики й результати розвитку краєзнавчої справи в освітніх закладах), “Наш край” (друкувалися матеріали, що ілюстрували практичні досягнення в справі вивчення окремих районів України), “Життя краєзнавчих організацій” (містилися матеріали про діяльність краєзнавчих осередків, їх здобутки і проблеми), “Бібліографія” (подавалися анотовані списки рекомендованої краєзнавчої літератури), “Керуючі матеріали” (друкувалися інструкційні листи, методичні рекомендації УКК краєзнавчим об'єднанням тощо).

Така структура часопису цілком могла сприяти розв'язанню питань, що стояли перед ним. Задум редакції полягав у тому, щоби при такому змістові перетворити власне періодичне видання на “місце зустрічі” теорії і практики краєзнавства. Згідно з соціолого-журналістськими схемами тлумачень понятійного апарату журналістики, термін “журналіст” трактується не лише як редакційна колегія, а включає усіх творців видання [40]. Ідеться про її професійну й аматорську автуру, без аналізу якої в нашому випадку важко говорити про зміст її конкретної одиниці – часопису Українського комітету краєзнавства.

Вивчаючи канали трансляції наукових здобутків, їх засоби передачі, філософ-наукознавець

М.Петров справедливо вказує на “видання чи іменний знак, що позбавлений антропоморфних рис” [41] (переклад – В.Б.). Міркуючи про те, що журнал чи книга можуть відмовитися від практики вказувань імен авторів дописів періодики чи книжкової продукції, М.Петров переконує читачів у тому, що в такому разі члени дисциплінарної спільноти у своїх спробах порозумітися з колегами зверталися б до імен журналів і книг з тією ж метою, що й до конкретних імен їх творців [42]. Дозволимо собі продовжити роздуми М.Петрова і поставимо мету дати відповідь на питання: що втрачалося б від такої практики в обсязі знань при трансляції культурних здобутків одного покоління іншому, а отже, що саме нам дозволяють зрозуміти про журнал власна назва, імена його авторів і тих установ науки, що стоять за ними?

Із точки зору історичної евристики досконале вивчення історичного джерела, яким і є будь-який часопис, складає його текстологічне й герменевтичне дослідження. Вивчати безіменний журнальний текст непросто. Свідомість авторів є відображенням економічних, ідеологічних, політичних суперечностей часу, а самі вони – репрезентантами певних обставин і умов, у яких творився текст [43]. Без цього важко збагнути, чому, наприклад, текст, яким його побачили читачі, відрізняється від свого архетипу, проходить декілька версій, правок тощо. Куди легше це зробити, якщо знаємо, чиєю рукою створюється текст і вносяться до нього зміни, під впливом яких розумових мотивів. Герменевтиці, в свою чергу, важче зрозуміти граматичні особливості мови безіменного тексту (аніж навпаки), історичні реалії часу його творення, конкретно-психологічні шукання, а найскладніше за все – норми науки. Ім'я журналу з безіменними матеріалами дозволяє досліднику, читачеві скласти лише нечітке розуміння цілого. Проникнути ж у його суть можна лише завдяки евристичному зануренню в зміст окремих знаків, слів, речень, прогалін і, зрештою, в цілому в допис через авторське (-і) ім'я (-ена). Отже, імена наукових установ, журналів, які їх представляють і, головне, імена авторів журнальних матеріалів роблять інформаційну трансляцію здобутків культури певного хронологічного відтинку завершеною. Доведемо це за матеріалами часопису УКК.

На основі архівних документів, історичної наукової літератури виведемо загальний збірний образ автора часопису УКК: середній вік – 35 років (наймолодшому дописувачу М.Фуклеву – 22 роки, найстаршому, В.Кравченку – 65 років); освіта –

вища (81%), високий рівень наукової підготовки (44%; із них 28% – аспіранти, 16% – професура); позапартійний (93%); займає активну громадську, педагогічну позицію; має досвід журналістської діяльності (26%); за національністю – українець (93%). Бібліометричний аналіз автури часопису дав нам таку статистичну картину. Авторами спеціально адресованих матеріалів до журналу, що були опубліковані в ньому, стали 62 осіб. Їм належить 127 журнальних публікацій. Із них 37 праць, або 30%, склали часописний доробок членів Українського комітету краєзнавства: В.Гериновича (7 статей), К.Дубняка (3), Д.Зайцева (6), М.Криворотченка (7), М.Левицького (1), С.Рудницького (1), Д.Солов'я (4), С.Ялі (7), О.Янати (1), фізичний обсяг площі якого дорівнює 48 219см² (31% від загального показника). Окрім того, на сторінках часопису “Краєзнавство” зустрічаємо розвідки з авторською адресою – “Редакція”, “Український комітет краєзнавства”, “Комітет”, що складають 6 525 см² за площею фізичного обсягу, або 4 одиниці від його загалу у відсотковому відношенні. Отже, УКК як видавцю і редакційній колегії за авторством належить 34% площі фізичного обсягу журналу, що свідчить про доволі високий ступінь присутності на його шпальтах матеріалу, який слугував поширенню регламентованих ідей, спрямованих на реалізацію вищеозначеної програми часопису і, згідно з цим, створенню відповідної громадської думки.

Найбільшою часткою розробок від Комітету краєзнавства відзначився його постійний член і водночас відповідальний редактор періодичного органу – М.Криворотченко. Людина непростого характеру і неоднозначних учинків, активний громадсько-політичний, освітній діяч, один із організаторів мережі соціальних музеїв в УСРР у 1920-х – початку 1930-х рр. спробував себе ще й у ролі журналіста [44]. Навчаючись у Московському імператорському вищому технологічному училищі (1911 р.), М.Криворотченко став організатором видання загально-студентського журналу, навколо якого об'єдналися українські земляцтва студентів московських освітніх закладів – “Кобзар”, “Слов'янська культура”, “Громада” та ін. [45]. Йому довелося редагувати економічний відділ у газеті “Вісті ВУЦВК” (1921–1922 рр.), відділ інформації про Україну в “Ежегоднике Коминтерна” (1922–1923 рр.), працювати секретарем бібліографічного журналу “Книга” (1923–1924 рр.), співпрацювати з та-

кими періодичними виданнями, як “Голос друку”, “Знання”, “Народний вчитель” та ін. газетами, часописами, де М.Криворотченко виступав здебільшого під журналістським псевдонімом “Тарас Воля”.

Він – автор більшості передовиць журналу УКК, через які намагався донести до читачів власні переконання у пріоритетності географічного краєзнавства, важливості уніфікації організаційних форм краєзнавчого руху, проведення містознавчих та інших новаційних студій у ньому [46]. Передові статті М.Криворотченка активно впроваджували у мовну свідомість читачької аудиторії через імперативи, комунікативні формули директивної тональності засадничі принципи краєзнавчої справи тих років, формуючи штампи і кліше у сприйнятті й у ставленні до неї широкого загалу. Характерними для жанру були і назви його передових статей: “Чергові завдання Українського комітету краєзнавства”, “Чергові завдання”, “До жовтневих роковин”, “До справи соціалістичного змагання”, “На порозі третього року” тощо [47].

Окремих темам передовиць присвятили свої дописи К.Дубняк, Д.Зайцев, М.Левицький, О.Яната [48]. У зв’язку з жанрово-видовою спорідненістю їх праць із розвідками М.Криворотченка відзначимо їхню подібність на рівнях конструкту будови, розгортання їх ідейної насиченості, тексту, яка залишалася, по суті, незмінною упродовж усіх років існування часопису. Інші праці членів редакційної колегії журналу “Краєзнавство” стосувалися передусім питань із галузей їх професійних інтересів. А оскільки вони переважно були фахівцями з природничих наук, то і тематика була відповідною [49].

На позиціях виняткового захисту “нового краєзнавства” заявив про себе член УКК, співробітник географічної секції Інституту української наукової мови та УНДІГК, професор ХІНО К.Дубняк. Забезпечення комплексного розвитку країв, країни, пошуки шляхів найбільшої ефективності від територіального поділу праці, підвищення її продуктивності за допомогою краєзнавства, інформаційний інтерес до соціальних умов планування районної економіки – ось далеко не повний перелік кола зацікавлень ученого, яке представив часопис [50].

Один із дописів, як данину часу, присвятив історичному економіко-географічному краєзнавству неабиякий організатор науки на Поділлі, співробітник УНДІГК, голова Кам’янець-Подільського окружного комітету

краєзнавців, професор КПНО В.Гериневич [51]. Дві інші праці в його виконанні стосуються питань історичної демографії – процесу колонізації євреїв, вірменів на Подільщині, а рідному місту вчений дарує високопрофесійно виконаний історико-географічний нарис про нього у доповненні з описом природного ландшафту, що складає його доквілля [52]. Студії члена УКК, співробітника державної служби Центрального статистичного управління, аспіранта науково-дослідної кафедри історії української культури ім. Д.Багалія Д.Солов’я демонструють приклади синтезу історичних, етнографічних, економіко-статистичних, географічних знань на основі територіально обмеженого локального об’єкта вивчення – краю [53].

Поява розвідок, присвячених історії грецької колонізації, за авторством секретаря ЦК із питань національних меншин при ВУЦВК, члена Комітету краєзнавства С.Ялі [54] є виявом впливу розгортання в умовах українізації потрактування ідеї вільного розвитку етнічної меншості населення в межах УСРР, що відповідало вимогам сучасної політичної кон’юнктури [55].

Отже, концептом праць членів УКК, редколегії часопису була орієнтація на функціональному рівні на консолідацію краєзнавчих сил у країні з тим, щоб їх діяльність була легко контролюваною й упорядкованою, а на тематичному рівні – створення пріоритетів переважно за географічними, науково-практичними розвідками з краєзнавства. Кількісні дані підтверджують якісну характеристику, зроблену часопису: соціально орієнтований на масового читача, якому відводиться роль суб’єкта інформаційної діяльності. 52% загальної площі фізичного обсягу часопису і 24% від неї займають публікації членів редакційної колегії (в індивідуальному виконанні) загально-теоретичного, науково-методичного і науково-практичного змісту, а отже, 48% і 76% із характеристик вищезазначених показників належить читачькій аудиторії. Відтак стосунки між “журналістом” і “аудиторією” не є односторонніми, але її функції під час продукування інформації та її непрофесійного розповсюдження можна звести тільки до соціально-орієнтуючої і гедоністичної, у тлумаченні О.Кочергіна і В.Когана [56]. Управлінська ж функція, на їх думку, реалізується лише в діяльності журналіста – суб’єкта, що професійно займається виробництвом інформації, тобто членами УКК.

Аналізуючи пошту редакції “Краєзнавства” (тієї частини, що була опублікована), доходи-

мо висновку: 1) за суб'єктом – у складі її авторів активні громадсько-політичні місцеві і державні діячі; 2) за предметом відображення – автори торкаються як аналітичних тем з основоположних питань краєзнавства, так і фіксації окремих його фактів, явищ, процесів, що за тематикою є набагато різноманітнішими, аніж те, що їм пропонувалося редколегією; 3) за соціальним масштабом – відсутні дописи, які б концентрувалися навколо особистих проблем; 4) за цілями і мотивами звернення до журналу – твори самодіяльної наукової творчості, відгуки на окремі виступи, роздуми, оцінки і пропозиції, що стосуються як краєзнавчого руху, такі діяльності цього конкретного ЗМІ.

Ситуація щодо аналізу діяльності авторів публікацій журналу “Краєзнавство” вимагає суттєвого уточнення: хто є суб'єктом ініціативи звернення до нього: автор-читач чи редакція [57]. І.Фомічова виокремлює за ступенем опосередкування дві його форми: безпосереднє і приховане звернення [58]. Керуючись її термінологічними визначеннями характеристик форм останнього, відзначимо, що для часопису УКК властиві як безпосередня участь читацької аудиторії у виробленні інформації через вміщені, нехай і селекціонізовані розвідки на його сторінках, так і опосередкована, що виявилася у коментарях, узагальненнях, цитуваннях, посиланнях Комітету на інформацію, отримвану від аудиторії читачів.

Залучаючи до непрофесійної журналістської діяльності широкий загал, УКК сприяв інституційній підтримці автора, його дій і прав, а також організації, від імені якої той виступав, перетворюючи внутрішню активність стану особи у зовнішню об'єктивізовану діяльність, поєднуючи процеси масовізації, диференціації й індивідуалізації в ході інформування, соціального орієнтування і практичних дій у системі взаємодії “видавець – журналіст – аудиторія”.

Поява часопису була продиктована необхідністю встановлення зв'язку між УКК, з одного боку, та краєзнавцями, краєзнавчими осередками, органами управління державної влади, з іншого, між останніми і суб'єктами краєзнавчого руху, між різними групами населення, між краєзнавцями в Україні та за її межами. Інакше кажучи, часопис “Краєзнавство” мав стати своєрідним комунікативним містком між особистісною і колективною, загальною й уособленою формами конкретного прояву зацікавленостей краєзнавчим рухом в Україні. Встановлення зв'язків між його провідниками за допомогою ЗМІ дало могутній інформаційний і ціннісно орієнтуючий ефекти.

Критеріями оцінки функціонування журналу слугують соціальний рівень охоплення читацької аудиторії інформаційним обміном, його здатність до розповсюдження знань і переконань. Територіально журнал охопив усі регіони радянської України, про що свідчить географія дописів. Проте сказати, якою була його аудиторія у кількісному складі, – складно. Тираж є, в першу чергу, абсолютним показником. Принагідно згадаємо, що в 1920–1930-х рр. посилюється увага парткерівництва до умов загального споживання інформації і до створення під впливом цього хатчиталень, бібліотек, сільбудів тощо. Вони могли мати один примірник часопису, але з ним знайомилася значна місцева читацька аудиторія. Тому кількісно охарактеризувати охоплення інформацією аудиторії, на яку працювали УКК і його часопис, практично неможливо.

Претендуючи на науковий, науково-популярний статус, журнал “Краєзнавство” не міг інформувати про досягнення краєзнавчого руху та надбання краєзнавства без інтерпретації загальнонаукових та вузькоспеціальних термінів, основоположних методичних принципів різних галузей знань, що мають, між іншим, і регіональний характер застосування. Певна частка його праць, зосереджених у розділах “Загальний”, “Методика краєзнавчої роботи”, торкається тлумачення понять “край”, “краєзнавство”, обсягу, засобів, методів дослідження, інформаційних його форм.

Незважаючи на загальнозрозумілу лексикосемантичну структуру слів “край”, “краєзнавство” (“знання про край”), з їх поясненнями все було значно складніше. Як у науці, так і на сторінках журналу з однойменною назвою не існувало єдиної думки щодо їх тлумачень. Упродовж двадцятих років спостерігається певна еволюція у поглядах: від переконань у тому, що краєзнавство є одиничною (або природничою, або гуманітарною) наукою, до розуміння його як сукупності наук (не простої сукупності, а такої, що передує новій науці) у їх єдності і пристосованості до практики; від упевненості в тому, що краєзнавство – це окремий метод дослідної роботи, до сприйняття його як сукупності методів у їх єдності і пристосованості до теорії; від бачення його як праці одинаків до визнання колективності. Демонстрування редакцією розбіжностей у поглядах при поясненні поняття “краєзнавство” мало на меті знайти істину.

На фоні різних думок щодо того, чим є краєзнавство, по-різному визначалися пріоритети

його внутрішнього змісту. Залишалася досить сильною “стара” традиція: шанобливе ставлення до гуманітарного напрямку як превалюючого в краєзнавчій справі, прихильниками якої були М.Грушевський, А.Лобода, В.Петров та ін. [59]. У зв’язку ж із загальною тенденцією, що спостерігається в перші десятиріччя 1900-х рр., – бажанні надати науці лише прикладного сенсу, зростає популярність економічного, фізико-географічного аспектів краєзнавства. Дискусія з цього питання, розпочата І Всеукраїнським з’їздом вивчення продуктивних сил, мала продовження на І Всеукраїнській краєзнавчій конференції, у резолюції якої говорилося, що країна має вивчатися з практичного погляду, “кладучи в основу питання підвищення продукційних сил, уникати академізму та кабінетного характеру праці, мати ув’язку з плановими установами, учбовими й науковими інституціями та провадити всю роботу методом діалекту” [60]. Цієї думки дотримувався і майбутній відповідальний редактор журналу М.Криворотченко, що й продемонструвала його доповідь на конференції, а надалі – статті в журналі [61]. На цих позиціях стояли й інші безпосередні учасники творення часопису [62].

Редакційна колегія давала згоду на публікації в часописі поглядів прихильників і природничого, і гуманітарного краєзнавства. У цій позиції редакції журналу виявилася не тільки консервативна роль періодичного видання – збереження “старої” традиції, а й деструктивно-інтегративна, що підтримувала “суперництво” між різними поглядами на зміст і принципи краєзнавчої справи. Мине небагато часу, і “Краєзнавство” 1928–1930-х рр., ніби “отямившись” від деструктивних дискусій про пріоритетність тем, проголосить географічний напрямок у краєзнавстві головним, одночасно продовжуючи публікувати дописи гуманітарного змісту.

У визначенні й утвердженні нових завдань краєзнавців проглядає позитивна тенденція тлумачити ідейні погляди на розвиток краєзнавства не лише з вузьких регіональних проєкцій життя в країні, а й з погляду їх конструктивності для державницьких прагнень нових територіальних утворень – УСРР, Союзу РСР. Той факт, що цим самим журнал виконував певні політичні, ідеологічні, економічні функції, не є дивиною, а виглядає закономірністю.

До небагатьох за темою належить стаття Д.Зайцева під назвою “Методика краєзнавчої роботи” [63]. Методичні питання з краєзнавства були малорозробленими на той час, і через це – го-

стро актуальними. Кожен з аматорів (бо саме на них, в першу чергу, був розрахований часопис), хто брався до краєзнавчих розробок, потребував інформації про те, яким чином необхідно проводити вивчення, щоб ефект від праці був максимальним. Розуміючи це, УКК і започаткував у своєму періодичному виданні спеціальний розділ з назвою, ідентичною заголовку статті Д.Зайцева. Автор виокремлює й обґрунтовує такі способи (а не методи) краєзнавчих досліджень: спостереження, опис, наукова обробка. Але на цьому не ставить крапку і закликає дослідника в кожній конкретній ситуації оперувати не шаблоном, а раціональним принципом. Об’єктом краєзнавства є всі вияви матеріальної і духовної культури краю в минулому і сьогоденні, в динаміці і статично, які є різними за змістом і формою, а значить, різними мали бути способи і методи досліджень, їх організація.

Необхідність удосконалення форми внутрішніх і зовнішніх міжзв’язків краєзнавчого руху в Україні у 1920–30-х рр. була очевидною. Вона вимагала різних розробок організаційних форм існування краєзнавства. Тому, аби задовольнити потреби у цій інформації, часопис “Краєзнавство” вдається до їх розгляду. Тільки чітко структурована, ієрархічна система зв’язків між різного рівня краєзнавчими організаціями могла стати запорукою успіху краєзнавчого руху. Зведення до єдиних форм існування краєзнавчих осередків дозволило інституалізовано забезпечити суб’єктив краєзнавства колективним захистом їх прав, посилити автономність особи при примноженні її соціальних ролей і контактів. Редакція журналу “Краєзнавство” вочевидь прагнула до встановлення і розгортання краєзнавчої справи в “єдино правильних” формі і вигляді.

Але загальність діалектично балансує з уособленням. І тому, судячи з хроніки розділу “Життя краєзнавчих організацій”, датованої 1930 р., УКК так і не вдалося звести до єдиної форми системи існування краєзнавчі об’єднання. У його документах за 1932 р. зустрічаємо повторення гасел ще часу І Всеукраїнської краєзнавчої конференції, перших чисел часопису “Краєзнавство”: “треба цей масовий рух охопити єдиним керівництвом, спланувати роботу, концентрувати її наслідки, надаючи цьому рухові певних організаційних форм ...” [65].

Важливим джерелом інформації про розвиток форм краєзнавства у 1920–30-і рр. є розділ “Життя краєзнавчих організацій”. Необхідність звернення істориків краєзнавства до нього диктується наступними причинами: по-перше, мож-

ливою відсутністю архівних документів щодо факту існування згадуваних журналом краєзнавчих організацій; по-друге, це може відкрити фахівцям нові дані в дослідженні історії конкретних об'єднань краєзнавців, а отже, й допомогти в ряді суперечливих питань встановлення достовірності факту.

Цінність таких публікацій полягає в тому, що на вимогу журналу дописувачі подавали повідомлення про обставини і час заснування, структуру, основні напрямки та плани роботи, недоліки і проблеми, співробітництво краєзнавчих осередків з іншими організаціями як наукового, так і громадського рівня, видавничу діяльність. Важливе місце в таких повідомленнях займала почасти інформація про людей, що стояли за всім цим: їх кількість, національність, партійність, фах, соціальний статус, стаж роботи і вік, що цікаво з наукознавчого погляду.

Деякі організації, такі, як Кам'янецький окружний комітет краєзнавства, Коростенський, Мелітопольський, Маріупольський, Ізюмський музеї, Лубенське наукове товариство при ВУАН, Хорольський гурток аматорів світознавства і краєзнавства й багато інших, активно звітуючи про себе до журналу, що, в свою чергу, дає повнішу картину про послідовність розгортання ними краєзнавчої роботи на місцях. Усього ж у розділі вміщено повідомлення про 58 низових осередків краєзнавців: 14 гуртків, 14 товариств, 11 окружних музеїв, 3 кабінети вивчення краю, 3 краєзнавчі бюро та ін. [66].

Однією з форм утворення широкої суспільної бази під краєзнавством було також товариство. Статут краєзнавчого товариства передбачав створення такого за наявності 10 чоловік, а за наявності 3–5 осіб – філії товариства [67]. Це спрощувало можливості консолідуватися краєзнавцям, об'єднувати свої зусилля. Непереобтяженість кількістю членів, вільний вибір форм, об'єкта, умов праці вимагали від об'єднань – ініціативності. Поряд із товариствами любителів існували і наукові товариства, які функціонували або самостійно, або при інших, здебільшого академічних, наукових закладах. Переважно академічними були такі форми організацій краєзнавців: комісії, кабінети, семінари. Проте вони не залишалися в ізоляції, а тісно тримали зв'язок з об'єднаннями аматорів, до певної міри, і через журнал УКК.

Розповсюдженою організаційною формою краєзнавчого руху були музеї, яких у середині 1920-х рр. нараховувалося вже близько 300 [68].

Багатоаспектність діяльності, різний рівень їх підпорядкування, як і гуртків чи товариств, наявність науково-методичної праці, що була невід'ємною часткою музейного руху – такими були риси розвитку цієї форми організації краєзнавства.

Для поширення краєзнавчого руху Комітет краєзнавства створив інститут кореспондентів, які позаштатно співпрацювали з часописом "Краєзнавство", пропагували його ідеї, консолідували місцеві краєзнавчі сили, допомагали створенню нових товариств, гуртків, бюро [69]. Кількість членів інституту кореспондентів була змінна, бо їх функції були тимчасовими. Відомо, що на 1 січня 1929 р. усіх кореспондентів було 65 осіб. Керуючись методичною допомогою журналу, інститут цілком виправдав себе, бо завдяки його старанням на краєзнавчому терені виникло 12 товариств, декілька десятків гуртків й інших колективних об'єднань. У випадку з інститутом кореспондентів виробництво масової інформації, як і розповсюдження краєзнавчих ідей, охопили загал, що, як правило, не був професійним в журналістській діяльності та науково підготовленим у краєзнавстві. Інформація, яку кореспонденти готували для УКК та його журналу, як і та, яку вони несли в маси про краєзнавство, є унікальною в суспільному значенні, бо "буденна свідомість відображає щоденний досвід широкого загалу ширше за предмет відображення, ніж професійна, теоретична" [70].

Вміст інформації з загальних теоретичних питань, методики краєзнавства, його обсягу і форм організації потрібні були Комітетові для того, щоб надати своїй аудиторії, а через неї й усім причетним до краєзнавчого руху певних соціальної і наукової орієнтації, сформувані, стимулювати і забезпечити учасників краєзнавчої справи можливість реалізувати індивідуальні і колективні прагнення. Завдяки розділам "Загальний", "Методика краєзнавчої роботи", "Життя краєзнавчих організацій" журнал "Краєзнавство" не тільки ідентифікував своїх читачів за інтересами, але й сприяв формуванню систем уявлень про цілі і необхідність спільних дій для їх досягнень. Теоретичні й методичні питання краєзнавства у перших двох розділах і результати їх практичних втілень у третьому яскраво ілюструють ставлення читацької аудиторії до інформації, яку подавали автори журнальних публікацій під впливом політичних ідеалів і наукових ідей. Встановлення контакту між краєзнавцями на особистісному і масовому рівнях актуалізува-

ло значення самого періодичного органу, в появі й існуванні якого слід вбачати глибоко гуманістичний зміст, бо окремішня діяльність краєзнавців збагачувалася працею, досвідом інших.

Важливим підґрунтям опосередкованого журналом взаєморозуміння між органами державного управління, УКК та краєзнавчими організаціями були його розділи “Керуючі матеріали” та “Краєзнавча бібліографія”. Матеріали першого з них свідчать про прагнення УКК через часопис сприяти визнанню, засвоєнню і застосуванню суб’єктами краєзнавства чітко окреслених норм і цілей у їх праці. Прагнення Комітету до посилення контролю за розвитком краєзнавчого руху через директивні, розпорядчі матеріали, інструкції, “єдино правильні” статuti діяльності краєзнавців вело до послаблення їх важелів саморегуляції. Намагаючись стримувати в рамках “потрібного” краєзнавчі осередки, УКК сприяв, до певної міри, втраті ними ініціативності, внутрішньої зацікавленості в саморегуляції функціонування. Ця обставина теж може розглядатися серед причин згасання краєзнавства в 1930-х рр.

У 1920-і рр. переживає піднесення українська краєзнавча бібліографія. Порушене директором Всенародної бібліотеки України (далі – ВБУ) С.Постернаком на I Всеукраїнському з’їзді з вивчення продуктивних сил і народного господарства України питання, пов’язане з необхідністю заохотити бібліотечні установи до краєзнавчої роботи і перетворити їх у центри організації, координації проведення бібліографічних заходів щодо краєзнавства, знайшло реальне втілення на практиці завдяки старанням ВБУ та провідних установ у центрі і на місцях [71, 72]. Плідно працювали в галузі краєзнавчої бібліографії Вінницька філія ВБУ, Одеська, Харківська, Херсонська обласні державні бібліотеки, Українське бібліографічне товариство (Одеса), Книжкова палата УСРР (Харків), а також краєзнавчі установи, на рахунку яких видання різноматематичних бібліографічних праць [73–77].

У задумі редакції розділ мав подавати такий матеріал, як “статті з питань організації краєзнавчої бібліографії по українських краєзнавчих об’єднаннях, огляди та рецензії на книжки та статті з краєзнавства взагалі, його методики зокрема, та краєзнавчих праць, розроблених в прикладанні до певного краю” [78]. У статті під назвою “Бібліотечка для початкуючого краєзнавця” за авторством А.Козаченка, схваленої Українським комітетом краєзнавства, вміщено перелік найне-

обхідніших книг у краєзнавчій роботі. Примітно, що всі вони стосуються вивчення виробничих відносин, природи краю. Аналогічною за змістом є праця Д.Зайцева, відмінність якої від попередньої зводиться до того, що автор не охоплює під словом “краєзнавча” лише літературу, присвячену фізичним чи економіко-географічним регіональним студіям [79]. На бібліографічному терені в коло інтересів УКК підпадали й питання методики. Краєзнавчий комітет упродовж 1928–1929 рр. проводив детальний опис методичних матеріалів з краєзнавчої бібліографії і здійснював критичний їх огляд [80]. У планах роботи УКК із 1928 р. незмінно значилися заходи методично важеної бібліографічної праці краєзнавців “в центрі і на місцях” [81], а з цією метою – створення бібліографічного бюро при Комітеті. Це – один із його нереалізованих проєктів.

Як зазначалося вище, співпраця між УКК, журналом та місцевими краєзнавчими організаціями велася не тільки на колективному рівні, але й на індивідуальному. Матеріали їх співпраці ілюструють статті розділу “Наш край”, що мають розмаїту тематику. Віддаючи перевагу розробкам у галузі економіко-, фізико-географічного краєзнавства, комітет заохочував краєзнавців до подібних дописів. Як слушно зазначає В.Козлов, такі питання в пресі, періодиці набули політичного характеру [82]. Утім, бібліометричний аналіз тематики статей розділу “Наш край” виявив, що лише 35% загальної площі фізичного обсягу цієї частини часопису відводиться під матеріали географічного краєзнавства, а отже, 65% – історичного змісту. До циклу праць із географічного краєзнавства належать розвідки В.Гериновича, К.Дубняка, Г.Закревської, Ф.Козубовського, Є.Лавренка та ін. [83–88]. Краєзнавчі матеріали з гуманітарних галузей знань багаті на об’єкт вивчення, але найбільшу частину з-поміж них складають фольклористичні, етнографічні й історико-географічні розвідки. Окремим моментам духовної культури присвячені дописи відомого етнографа, фольклориста, талановитого народознавця професора В.Кравченка. Легенди і перекази волинського села, що були зібрані В.Кравченком, як і інші його дописи, є добрим матеріалом для етнографічного, фольклористичного аналізу творчості цього краю [89]. Стаття викладача болгарського педтехнікуму (м.Преслав) М.Фуклева розглядає питання взаємозв’язку окремого пласту фольклорного матеріалу – прислів’їв – з трудовими процесами у болгар [90]. Цікава своєю само-

бутністю студії краєзнавця Н.Занфірової, яка наводить більше 10 зразків переказів і легенд, казок Кременчуччини [91]. Етнографічні матеріали здебільшого торкаються дослідження кустарних промислів [92], а історико-географічні – економічної географії та історичної екології [93]. На цьому не вичерпується список розвідок із питань духовної і матеріальної культури, які були опубліковані в журналі. Поодинокі зустрічаються праці, присвячені демографії [94] та діалектології [95], що є індикатором популярності цієї тематики праць серед краєзнавців.

Із метою популяризації і пропаганди ідей краєзнавчої справи в національно-територіальних утвореннях УСРР ЦК національних меншин розробила і частково втілила у життя план видання періодики загального змісту з вагомою часткою краєзнавчих матеріалів грецькою, болгарською, польською, німецькою, єврейською, вірменською та іншими мовами; складала ряд звернень до місцевих органів виконавчої влади про питання підтримки ними осередків краєзнавців, що займалися вивченням історії колонізаційних процесів на українських землях; розвивала мережу власних членів-кореспондентів у національних районах, округах; сприяла врегулюванню музейної справи, екскурсіоністики і т.д. [97, 98].

Регулярно до цієї теми звертався член УКК, секретар ЦК національних меншин ВУЦВК С.Ялі. За посадою він надсилав до часопису методичні розвідки щодо проведення краєзнавчих досліджень серед національних меншостей, а як людина, що є греком за походженням, не був байдужим до історії грецької колонізації в Україні та питань історії греків новітнього часу [99]. Дві праці професора Кам'янець-Подільського ІНО В.Гериновича, як згадувалося вище, присвячені історії заселення євреями і вірменами Поділля [100]. Відзначимо, що перу В.Гериновича належить і одна-єдина стаття в журналі, присвячена суто історії міста, а саме Кам'янцю-Подільському (соціопографування міста) [101], у той час, коли історія сіл висвітлювалася активніше [102].

Важливий акцент у розвитку краєзнавчого руху в досліджуваній період зроблено на поширенні краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі. Краєзнавство в руслі нових педагогічних течій стає основою для комплексного викладання усіх навчальних дисциплін різних ланок школи; дослідним методом навчання; окремим шкільним предметом [103]. Еклектика, якою наповнюються сфери життя суспільства, переноситься у фор-

му і зміст системи освіти. Зміст краєзнавства в останній наповнюється експериментаторством, пропагандою розгортання історичного, географічного краєзнавчих складників, прикладним характером досліджень. Діалектично зміст визначив форму існування краєзнавства в освітній системі. Найбільш дієвими шляхами реалізації краєзнавства як навчальної дисципліни, наочного методу, комплексної основи стали фахові секції, кафедри, товариства, гуртки, музеї при освітніх закладах. Вони й були тими осередками, які цілеспрямовано проводили теоретичну й науково-практичну роботу на краєзнавчому терені з метою задоволення потреб нової школи [104].

У зв'язку з цим важливо відзначити і ті старання УКК та його журналу, які були спрямовані на розвиток краєзнавства в школі, що знайшло відображення у матеріалах розділів “Шкільне краєзнавство”, “Життя краєзнавчих організацій”. Тут можна знайти як роздуми над методикою шкільного краєзнавства, так і практичні результати цієї справи, бо саме вона, за точним висловом Д.Зайцева, стала “гаслом нової школи”, коли учневі не розказують і не показують, а “дають можливість самостійно дослідити новий факт чи явище, дають йому можливість пережити радість відкриття” [105]. Часопис слугував засобом виховання патріотичних почуттів, підвищення культурного рівня, формування науково-пізнавального інтересу громадян України при вивченні рідного краю.

Комітет краєзнавства підтримував і сприяв реалізації видавничих проектів місцевих краєзнавчих об'єднань. Непоодинокі зустрічаємо в архівному фонді Народного комісаріату освіти України прохання від Управління науковими установами УСРР підтримувати видавничі плани тих чи інших краєзнавчих об'єктів [106]. Власні видання в рукописному та друкованому варіанті мали Білоцерківське окружне товариство, видання якого називалися “Білоцерківщина”, Лубенське наукове товариство – “Лубенщина в минулому і сучасному”, Одеський комітет краєзнавства – “Вісник Одеського комітету краєзнавства”, Хорольський гурток краєзнавства – “Вісті краєзнавства”, гурток при Житомирському педтехнікумі – “Етнограф”, наукове краєзнавче товариство при Новоолександрівській трудовій школі – “По рідному краю”, Ізюмський музей “Старовинності Ізюмщини”, Тульчинського краєзнавчого товариства – “Тульчинщина”, Кабінету вивчення Уманщини – “Гуманщина”, краєз-

навчого гуртка Кременчуцького педтехнікуму – “Кременчуччина” та багато ін. [107].

На сторінках часопису порушувалися питання, що проливали світло і на недоліки в краєзнавчому русі України. Не було створено в межах усієї України єдиного науково-методичного й організаційного осередку, який займався б розвитком краєзнавства. Не на належному рівні знаходились узагальнення й систематизація регіональних даних для вивчення історії, географії України в цілому. Так і не проводилися щопіврічні пленуми, щорічні конференції, так і не відбувся з'їзд краєзнавців. Мало зверталось уваги на розроблення тем науково-методичного, науково-теоретичного змісту. Із початком 30-х рр. XX ст. через репресії українського краєзнавства згорнули свою діяльність Український комітет краєзнавства та його журнал.

І все ж поява перших номерів часопису “Краєзнавство” стала помітною подією у середовищі діячів краєзнавчого руху в УСРР, що знайшла відбиток у рецензійних бібліографічних замітках як вітчизняних так і зарубіжних періодичних, книжкових видань. Вражає однотайність в оцінюванні діяльності Українського комітету краєзнавства: “... про діяльність УКК дуже мало чого було чути” [108] (до видання часопису – В.Б.), “... К-т краєзнавства не дуже квапиться з роботою” [109], “...є всі підстави думати (після появи перших одиниць друкованого органу УКК – В.Б.), що українське краєзнавство, нарешті (виділено нами), стає на певний шлях” [110] та ін. Натомість різною є оцінка номерів часопису: від схвалення з незначними заувагами (М.Павлов-Сільванський, П.Ковалівський) до заперечення з окремими визнаннями слушності структури форми і змісту тексту, журналістської схеми періодичного органу (С.Дложевський) [111]. Зауваження, які тут зустрічаються, варто оцінювати із погляду конкретного моменту, оскільки з часом журнал зовнішньо і внутрішньо зазнає змін, і взагалі з позицій усього часу його існування, бо, наприклад, рекомендація С.Дложевського щодо важливості використання зарубіжного досвіду в царині розвитку краєзнавства і його періодики, запозичування досягнень потужних центрів вітчизняної краєзнавчої справи не знайшла відгуку у практиці редакційної колегії до останніх номерів існування її журналу.

Завдяки цілеспрямованим старанням УКК часопису вдалося стати згуртовуючою силою краєзнавчого руху. Зібравши навколо себе небайдужих

до нього, він сприяв зростанню різноманіття форм праці, зміцненню зв'язку між вітчизняними і зарубіжними організаціями і по вертикалі, і по горизонталі, пропаганді передових ідей краєзнавчої справи, висвітленню досягнень краєзнавства на різних ланках праці, став краєзнавцям порадиником у повсякденній роботі. Виникнення та існування періодичного органу “Краєзнавство” є прямим результатом необхідності задоволення потреби спілкування громадських та наукових інститутів, індивідів, усіх близьких до краєзнавчого руху. Він допомагав краєзнавцям створити впевненість у суспільній значущості їхньої діяльності на тлі зростання винаяткового авторитету краєзнавства у державі.

Утвердження УКК, його часопису в краєзнавчому руслі названих вище студій сприяло довшому складанню картини історії окремих “територій – земель”, наукової інфраструктури для написання суцільної історії України. Історико-регіональні надбання відкривали нові наукові горизонти для загальної історії, що знаходила через них підтвердження чи заперечення власним фактам, подіям, процесам, законам і закономірностям, які стають зрозумілишими у середовищі конкретних здобутків. Відсутність через суб'єктивні й об'єктивні причини контакту між УКК і ВУАН стала на заваді співпраці провідного центрального краєзнавчого органу та найавторитетніших академічних структур у галузі історико-регіональних вивчень, що негативно позначилося на результативності діяльності першого і других. Отже, загальний та водночас спеціально-тематичний за змістом часопис слугує джерелом інформації про стан і розвиток історико-краєзнавчих, регіональних досліджень.

Зміст часопису “Краєзнавство” яскраво віддзеркалює таке ставлення до краєзнавства, за якого те сприймалося невід'ємною частиною освітньо-виховної системи УСРР, Радянського Союзу як наочний метод викладання, самостійний навчальний курс, комплексна система організації навчання. Визнаймо його неабиякий внесок у розвиток української бібліографії, розробляючи методичні засади проведення тематичного бібліографування краєзнавчої книги.

Вивчення періодичного видання УКК підтверджує його важливість як носія інформації про загальні тенденції розвитку української краєзнавчої справи у другій половині 1920-х – на початку 1930-х рр., її науково-методичні, теоретико-методологічні засади, термінологічний аспект буття, практичні здобутки. Використання його матеріалів є необхідною умовою вичерпного пізнання розвитку науки і сус-

пільства у вказаний проміжок часу. “Краєзнавство” є таким історичним джерелом, яке здатне збагатити історіографічне, історичне відтворення функціонування структур організації, зміст категорій і форм історичної науки, виявити різноаспектні відрізнєння тієї епохи, простежити входження нових наукових пріоритетів у краєзнавство. Часопис УКК виступив активним пропагандистом й ілюстрантом наукового, прикладного, освітнього і суспільно значущого характеру краєзнавства.

Тривалому виданню “Краєзнавства” перешкодили репресії краєзнавчого руху в УСРР у цілому, членів УКК зокрема; слабка матеріальна ба-

за функціонування журналу; відсутність зацікавленості в його існуванні владних та управлінських структур країни. Довгий час видання перебувало в забутті. І ось, даниною поваги до журналу УКК, репресованого у 1930-і рр., стало відродження однойменного видання у 1993 р. Його новими засновниками стали Національна спілка краєзнавців України та редакція часопису “Пам’ятки України”. Досвід і традиції “Краєзнавства” 1920–1930-х рр. у результаті слушної творчої, наукової інтерпретації можуть послугувати практиці продовження його існування за нових умов.

Джерела та література

1. Бездрабко В. Часопис “Краєзнавство” і краєзнавча справа в Україні (кінець 1920-х – початок 1930-х рр.) : монографія. – К., Кам’янець-Подільський, 2005. – 224 с.
2. Лазарис А. 1-а Всеукраїнська конференція краєзнавства // Шлях освіти. – 1925. – №5 – 6. – С. 251–252.
3. Доповідна записка керівника науково-дослідної кафедри мовознавства, професора ХІНО Д. Зеленина до Наукового комітету Головпрофосвіти НКО України про “скликання краєзнавців” // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 2, спр. 450, арк. 85; Зеленин Д. Объяснительная записка к смете по организации и созыву первого Всеукраинского съезда по краеведению в Киеве (в апреле 1924 г.) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 1216, арк. 7.
4. Доповідна записка керівника науково-дослідної кафедри мовознавства, професора ХІНО Д. Зеленина до наукового комітету Головпрофосвіти НКО України про “скликання краєзнавців” // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 450, арк. 85.
5. Звідомлення до пленуму // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 406, арк. 23.
6. Звідомлення до Пленуму // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 406, арк. 23.
7. Звідомлення до Пленуму // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 406, арк. 23.
8. Проект положення про Всеукраїнську нараду по краєзнавству // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 406, арк. 21; Програма наради // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 406, арк. 22.
9. Там само.
10. Проект положення про Всеукраїнську на-
раду по краєзнавству // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 406, арк. 21.
11. Лазарис А. Українське краєзнавство і перспективи його розвитку // Радянська освіта. – 1925. – № 5. – С. 49–51.
12. Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства // Життя і революція. – 1925. – № 6-7. – С. 109.
13. Белецкая В. Первая Всеукраинская краеведческая конференция // Изв. ЦБ краеведения. – 1925. – №4. – С. 122.
14. Козаченко А. Старе й сучасне краєзнавство // Знаття. – 1925. – № 26-27. – С. 11–12.
15. Лазарис А. 1-а Всеукраїнська конференція краєзнавства // Шлях освіти. – 1925. – № 5-6. – С. 251–254.
16. Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства // Життя і революція. – 1925. – № 6 –7. – С. 110; Лазарис А. 1-а Всеукраїнська конференція краєзнавства // Шлях освіти. – 1925. – № 5/6. – С. 254.
17. Склад Українського комітету краєзнавства // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 406, арк. 1.
18. Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства // Життя і революція. – 1925. – № 6/7. – С. 110.
19. Положення про Український комітет краєзнавства // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 7, спр. 566, арк. 62–62 зв.
20. Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства // Життя і революція. – 1925. – № 6 –7. – С. 110.
21. Там само.
22. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // Краєзнавство (далі – К.). – 1928. – № 6/10. – С. 91; Склад Українського комітету краєзнавства // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 406, арк. 1.
23. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // К. – 1928. – № 6/10. – С. 90.

24. Там само.
25. Большаков А. М. Введение в краеведение. – Л.: Прибой, 1929. – С. 164.
26. Оперативний план на 1925 – 26 рр. Головна наука // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 2, спр. 1156, арк. 47.
27. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // К. – 1928. – № 6/10. – С. 92; Ковалівський П. “Краєзнавство”: щомісячний орган Українського комітету краєзнавства. Ч.ч.1 та 2. 1927 рік // Червоний шлях. – 1927. – № 9/10. – С. 241; Криворотченко М. Чергові завдання Українського комітету краєзнавства // К. – 1927. – № 1. – С. 4.
28. О.В.[етухов]. Перша Всеукраїнська краєзнавча конференція 28–31 травня 1925 р. // Життя й революція. – 1925. – № 6/7. – С. 296.
29. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // К. – 1928. – № 6/10. – С. 92.
30. Там само.
31. Ковалівський П. “Краєзнавство”: щомісячний орган Українського комітету краєзнавства. Ч.ч.1 та 2. 1927 рік // Червоний шлях. – 1927. – № 9/10. – С. 241.
32. Васильков Г. Видавництво “Пролетарий” // Червона преса. – 1925. – № 3. – С. 76.
33. Постанова Колегії НКО “Про розвиток і зміцнення краєзнавчої роботи” // Декадник краєзнавства: зб. статей. – Х.: Рад. школа, 1932. – С. 37.
34. Боровинский Ю. М. Против местного национализма в краеведении // За марксизм в советском краеведении: сб. статей. – М., Л.: Госсозэкиз, 1931. – С. 134.
35. Мацковский М. С. Проблема понимания читателями печатных текстов (социол. анализ): автореф. дис... канд. филос. наук: 09.00.09 / Моск. госуниверситет. – М., 1973. – С. 24.
36. Пересічна орієнтаційна калькуляція для періодичних видань [1929–1930] // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 9, спр. 537, арк. 189.
37. Прохоров Е. П. Журналистика – “четвертая власть”? (СМИ как социальный институт) // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10. Журналистика. – 1993. – № 2. – С. 5.
38. Від редакції // К. – 1927. – № 1. – С. 1.
39. Криворотченко М. Чергові завдання Українського комітету краєзнавства // К. – 1927. – № 1. – С. 3.
40. Социология журналистики: Теория, методология, практика / Е. П. Прохоров, И. Д. Фомичева, Л. Г. Свитич и др. / Под ред. Е. П. Прохорова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – С. 51.
41. Петров М. К. Социально-культурные основания развития современной науки. – М.: Наука, 1992. – С. 27.
42. Там само.
43. Нечиталюк М. Ф. Про методику вивчення та принципи видання пресових текстів (деякі питання текстології) // Українська періодика: історія і сучасність. Доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22–23 грудня 1995 р.; / Ред. кол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 1995. – С. 22.
44. Криворотченко Михайло Григорович // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 12. – Спр. 3872. – 39 арк.; Бездрабко В. М. Криворотченко й ідея соціального музею // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. пр. молодих вчених. – Х.: Б. в., 1997. – Вип. 2. – С. 14–19.
45. Криворотченко Михайло Григорович // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 3872, арк. 9–21.
46. Криворотченко М. Чергові завдання Українського комітету краєзнавства // К. – 1927. – № 1. – С. 2–5; Його ж. Місто і краєзнавство // К. – 1928. – № 4. – С. 1–4; Його ж. Організаційні форми краєзнавчого руху // К. – 1928. – № 5. – С. 1–5 та ін.
47. Криворотченко М. Г. Чергові завдання Українського комітету краєзнавства // К. – 1927. – № 1. – С. 2–5; Його ж. До жовтневих роковин // К. – 1927. – № 2. – С. 1–3; Його ж. Чергові завдання: До обліку краєзнавчих об’єктів // К. – 1928. – № 2/3. – С. 1–4; Його ж. До справи соціалістичного змагання // К. – 1929. – № 1–2. – С. 1–4; Його ж. На порозі третього року // К. – 1930. – № 1–5. – С. 1–3.
48. Дубняк К. Підвищення врожайності і краєзнавство // К. – 1928. – № 6/10. – С. 1–4; Левицький М. До скликання всеукраїнського краєзнавчого з’їзду // К. – 1929. – № 3/10. – С. 1–4; Яната О. Державні завдання краєзнавства // К. – 1928. – № 1. – С. 1–3.
49. Рудницький С. Радянська туристика: Одна з підойм краєзнавства // К. – 1928. – № 2/3. – С. 8.
50. Дубняк К. Вивчення продуктивних сил і краєзнавство // К. – 1927. – № 1. – С. 5–9; Його ж. Районування й краєзнавство // К. – 1927. – № 2. – С. 4–8; Його ж. Підвищення врожайності і краєзнавство // К. – 1928. – № 6/10. – С. 1–4.
51. Геринович В. До історії шовківництва на Західній Придністрянщині (в межах УСРР) // К. – 1929. – № 3/10. – С. 69–74.
52. Геринович В. Вірмени у Кам’янці // К. – 1928. – № 1. – С. 20–25; Його ж. Євреї у Кам’янці (до історії заселення Кам’янецьчини) // К. – 1929. – № 3/10. – С. 44–48; Його ж. Кам’янець на Поділлі // К. – 1930. – № 1–5. – С. 8–16; Його ж. Наші Товтри // К. – 1930. – № 1/5. – С. 16–29.

53. Соловей Д. З нотаток подорожного // К. – 1927. – №3. – С. 24–25; Його ж. Село Кишінька (Кременчуцька округа) // К. – 1930. – №1-5. – С. 36–53; Його ж. До опису виробництва самогону на селі. План до опису виробництва самогонки на селі // К. – 1928. – №4. – С. 8–11.
54. Ялі Сава Георгійович // ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп. 8970. – Спр. 1548. – Арк.1–3.
55. Скрипник Т.А. Етнографічні музеї України. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 158.
56. Кочергин А., Коган В.З. Проблемы информационного взаимодействия в обществе: филос.-социол. анализ. – М.: Наука, 1980. – С. 57–59; 55–60.
57. Верховская А.И. Письмо в редакцию и читатель. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – С. 56–57; Фомичёва И.М. Печать, телевидение и радио в жизни советского человека. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 100.
58. Фомичёва И.М. Печать, телевидение и радио в жизни советского человека. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 101.
59. Грушевський М. Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання // Україна. – 1925. – № 5. – С. 3–13; Лобода А. Сучасний стан і чергові завдання української етнографії // Етнографічний вісник (далі – ЕВ). – 1925. – Кн.1. – С. 1–11; Петров В. Місце фольклору в краєзнавстві // ЕВ. – 1925. – Кн.1. – С. 12–21.
60. Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства // Життя і революція. – 1925. – № 6/7. – С. 110.
61. Криворотченко М. Чергове завдання Українського комітету краєзнавства // К. – 1927. – № 1. – С. 2–5; Його ж. На порозі третього року // К. – 1930. – №1/5. – С. 1–3.
62. Дубняк К. Вивчення продуктивних сил і краєзнавство // К. – 1927. – № 1. – С. 5–9; Його ж. Районування і краєзнавство // К. – 1927. – № 2. – С. 4–8; Левицький М. До скликання всеукраїнського краєзнавчого з'їзду // К. – 1929. – № 3/10. – С. 1–4; Яната О. Державні завдання краєзнавства // К. – 1928. – № 1. – С. 1–3 та ін.
63. Зайцев Д. Методика краєзнавчої роботи // К. – 1927. – № 3. – С. 2–4.
64. Гнатюк С. Фотографія у краєзнавчій роботі // К. – 1928. – № 4. – С. 4–8; 1928. – № 5. – С. 5–10; Криворотченко М. Організаційні форми краєзнавчого руху // К. – 1928. – № 5. – С. 2.
65. Криворотченко М. Радянське краєзнавство в умовах соціалістичної реконструкції // Декадник краєзнавства: зб. статей. – Х.: Рад. школа, 1932. – С. 5.
66. Бездрабко В. Журнал “Краєзнавство” як джерело інформації з історико-краєзнавчих питань // Матеріали и тезиси наукой конференції, посвященной 30-летию кафедры историографии, источниковедения и археологии ХГУ (II Астаховские чтения) 1–2 ноября 1994 г. – Х.: Б.и., 1994. – С. 114–115.
67. Статут краєзнавчих товариств // К. – 1927. – №1. – С. 36.
68. Тронько П.Т. Развитие исторического краеведения на Украине: опыт, проблемы, перспективы // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики: сб. статей. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 9.
69. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // К. – 1928. – № 6/10. – С. 93.
70. Медведев В.А. Развитой социализм: Вопросы формирования общественного сознания. – М.: Политиздат, 1980. – С. 86.
71. Заремба С. З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К.: Логос, 1995. – С. 350.
72. Загальні підсумки // Бібліотечний журнал. – 1925. – №3. – С. 22.
73. Заремба С. З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К.: Логос, 1995. – С. 346–348.
74. Лазарис А. 1-а Всеукраїнська конференція краєзнавства // Шлях освіти. – 1925. – №5/6. – С. 254.
75. Іваницький В.Ф. Підготування наукових робітників у галузі бібліотекознавства та бібліографії // Бібліотечний збірник. – 1927. – № 3. – Ч.2. – С. 93–105.
76. Отамановський В.Д. Бібліографія краю (“топобібліографія”), як одне з основних завдань наукової бібліотеки, та організація топобібліографічної праці на Україні // Бібліотечний збірник. – 1926. – № 1. – С. 78–81; Постернак С. Стан і перспективи наукової праці на Україні та погодження її з працею наукових установ СРСР // Життя й революція. – 1925. – №2. – С. 37–39; Ясинський М. Чергова краєзнавча робота бібліотек // Зоря. – 1925. – №1. – С. 21–22 та ін.
77. Заремба С. З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К.: Логос, 1995. – С. 353.
78. Козаченко А. Краєзнавча бібліографія. Бібліотечка для початкуючого краєзнавця // К. – 1927. – № 1. – С. 32.
79. Зайцев Д. Бібліотека краєзнавця-натураліста // К. – 1928. – № 6/10. – С. 83–87.
80. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // К. – 1928. – № 6/10. – С. 94.

81. Козаченко А. Організація бібліографічної роботи в краєзнавчих осередках // К. – 1927. – № 3. – С. 11–15.
82. Козлов В.Ф. Вопросы исторического краеведения в журнале “Советское краеведение” (1930–1936) // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики: сб. статей. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 49.
83. Дубняк К. Вивчення продуктивних сил і краєзнавство // К. – 1927. – № 1. – С. 5–9; Його ж. Підвищення врожайності і краєзнавство // К. – 1928. – № 6/10. – С. 1–4 та ін.
84. Закревська Г. Мінеральна сировина Київської округи // К. – 1928. – № 6/10. – С. 33–45.
85. Козубовський Ф. Геологічні досліді на Коростенщині // К. – 1928. – № 5. – С. 11–18.
86. Лавренко Є. Рослинистість цілинних степів України і їх охорона // К. – 1928. – № 6/10. – С. 20–32; Лавренко Є., Погребняк П. Лісові пам'ятки природи на Україні та їх охорона // К. – 1929. – № 3/10. – С. 10–30.
87. Рудницький С. Радянська туристика: Одна з підойм краєзнавства // К. – 1928. – № 2/3. – С. 8–13.
88. Фещенко А. Корсунські острови та їх околиця // К. – 1928. – № 4. – С. 13–19; Якуша Я. Територія Дніпрових порогів (географічний нарис) // К. – 1928. – № 2/3. – С. 22–45 та ін.
89. Кравченко В. Легенди і перекази волинського села // К. – 1929. – № 3/10. – С. 48–57.
90. Фуклев [М]. Прислів'я та приказки в трудовому процесі болгарських колоній Мелітопольщини // К. – 1928. – № 1. – С. 13–15.
91. Занфірова Н. З побуту Кременчуччини (с. Куцеволівка) // К. – 1928. – № 4. – С. 29–32; №5. – С. 18–25; Його ж. Казки та оповідання села Куцеволівка (Кременчуччина) // К. – 1929. – № 3/10. – С. 58–69.
92. Сав'як І. Чинбарство м. Новомосковська: історично-економічний нарис // К. – 1927. – № 2. – С. 21–26; Соловей Д. З нотаток подорожнього // К. – 1927. – № 3. – С. 24–25; Червяк К. Килимарство на Коростенщині // К. – 1929. – №3/10. – С. 13–44; Устенко М. Ознаки цехового побуту в с. Дибинця на Білоцерківщині // К. – 1930. – № 1/5. – С. 60–62.
93. Горват М. До справи відродження шовківництва на Харківщині // К. – 1929. – №1/2. – С. 44–48; Молоків-Журський П. Кременчучська беконна фабрика // К. – 1928. – №2/3. – С. 14–22; Гисаревський С. Вимерлі та вимираючі звірі Лубенщини // К. – 1928. – №1. – С. 10–13 та ін.
94. Ворожбит Г. До справи вивчення причин дитячої смертності на селі (з анкетою) // К. – 1929. – № 1/2. – С. 4–9.
95. Пашківський А. Спроба опису деяких діалектовідмін на Білоцерківщині // К. – 1928. – № 6/10. – С. 52–56; Його ж. “Блатні” слова в обихідній білоцерківській шкільній молоді // К. – 1929. – № 3/10. – С. 74–77.
96. Випис із протоколу 239/129 малого засідання Президії ВУЦВК від 14 грудня 1923 р. // ЦДАВО України, ф. 413, оп.1, спр. 2, арк. 58.
97. Постановлення...//Первое Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств 8-11 января 1927 года. – Х.: Б.и., 1927. – С. 180–215.
98. Рихлік Є. Кабінет нацмен // Вісті ВУАН. – 1930. – №2. – С. 40.
99. Ялі С. Краєзнавча робота нацменшостей // К. – 1927. – № 1. – С. 16–17; Його ж. До справи вивчення грецького населення на Україні // К. – 1927. – № 2. – С. 30–33; Його ж. До історії грецької колонізації на Україні (в зв'язку з 150-ми роковинами переселення греків з Криму на Азовське узбережжя) // К. – 1928. – № 6/10. – С. 57–68; Його ж. З наслідків здійснення національної політики в АМСРР // К. – 1929. – № 1/2. – С. 49–58 та ін.
100. Геринович В. Вірмени в Кам'янці // К. – 1928. – № 1. – С. 20–25; Його ж. Євреї в Кам'янці (до історії заселення Кам'янецьчини) // К. – 1929. – № 3/10. – С. 44–48.
101. Геринович В. Кам'янець на Поділлі // К. – 1930. – № 1/5. – С. 8–16.
102. Лутай Ф. До історії заснування села Жеребця на Запоріжжі та заселення Жеребецького району (по матеріалах для історично-статистичного опису, зібраних на підставі церковного архіву Миколаївської церкви С. Жеребця) // К. – 1927. – № 3. – С. 23–27; Соловей Д. Село Кишінька (Кременчучька округа) // К. – 1930. – № 5. – С. 36–53; Тарновський Д. До історії заселення річки Вовчої // К. – 1928. – № 4. – С. 25–28 та ін.
103. Бездрабко В. Досвід історіографії з актуальних питань краєзнавчої педагогіки // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. праць молодих вчених. – Х.: Б.в., 1998. – Вип. 3. – С. 15.
104. Бездрабко В.В. ХІНО та журнал “Краєзнавство” // Українська періодика: історія та сучасність. Матеріали ювіл. наук. конф., присвяченої 70-річчю багатотиражної газети “Харківський університет” – Х.: Вид-во Харк. ун-та, 1998. – С. 31–38.
105. Зайцев Д. Краєзнавство і шкільний програм // К. – 1927. – № 1. – С. 9.
106. До управління науковими установами УРСР від УКК // ЦДАВО України, ф. 166, спр. 434, арк. 78.

107. Волинська округа // К. – 1927. – №1. – С. 24; Геринович В. Кам'янецька округа // К. – 1927. – №1. – С. 27; Зеленський І. Лубенський педтехнікум // К. – 1928. – №6/10. – С. 49; Ізюмська округа // К. – 1927. – №1. – С. 25; Лубенська округа // К. – 1927. – №1. – С. 26; Молоків-Журський [П.] Кременчучина // К. – 1928. – №2/3. – С. 48; Молоків-Журський П. Кременчуцька округа: Рік праці Кременчуцького краєзнавчого товариства // К. – 1928. – №6/10. – С. 74; Одеська округа // К. – 1927. – №1. – С. 30.

108. Ковалівський П. “Краєзнавство”: щомісяч-

Валентина Бездрабко

Журнал «Краеведение» 1920–1930-х гг.: юбилейные размышления

В статье раскрыто становление и функционирования журнала Украинского комитета краеведения – “Краеведение”, определено его место и роль в краеведческих исследованиях 1920–1930-х гг., достижения и просчеты в создании исторической регионалистики в Украине.

Ключевые слова: краеведение, историческая регионалистика, журнал, Украинский комитет краеведения.

Valentyna Bezdrabko

Magazine "Krayeznavstvo" in 1920-1930's.: anniversary reflections

The article revealed the formation and functioning of the Ukrainian Committee of the Local History magazine – “Krayeznavstvo”, determined by its place and role in local history studies in 1920-1930's., achievements and failures in the creation of the historic regionalism in Ukraine.

Key words: ethnography, historical regionalism, the magazine, the Ukrainian Committee of the local lore.

УДК 908 (477) «19»

Ольга Кашаба (м. Харків)

ЧАСОПИС «КРАЄЗНАВСТВО» ЯК ПОПУЛЯРИЗАТОР КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ В УКРАЇНІ (1927 – 1930 РР.)

Текстологічний аналіз текстуальної частини часопису дає підстави стверджувати, що на сторінках «Краєзнавства» висвітлювалися теоретичні засади загальних питань краєзнавчої справи, її методика; велось літописання історії краєзнавчих організацій, які співпрацювали з Українським комітетом краєзнавства. Журнал в 1927 – 1930 рр. відігравав значну роль в процесі об'єднання краєзнавчих сил, популяризації досягнень краєзнавчої діяльності.

Ключові слова: історичне краєзнавство, Український комітет краєзнавства, часопис «Краєзнавство», краєзнавчий рух.

В останні десятиліття в вітчизняній історичній науці посилюється інтерес до місцевої проблематики. Серед усього іншого, це є своєрідна реакція на інтеграційні процеси, які охопили планету. Адже процес інтеграції – це не лише здобутки, а й істотні втрати. Зокрема, він несе в собі відчутну загрозу національним спільнотам і від-

ний орган Українського комітету краєзнавства. Ч.ч. 1. та 2. 1927 рік // Червоний шлях. – 1927. – №9/10. – С. 241.

109. Краєзнавство: [Бібліографія] // Погода й життя. – 1927. – №5/6. – С. 91.

110. Павлов-Сильванский Н. Новый этап в развитии краеведческого движения на Украине // Изв. ЦБ краеведения. – 1927. – №5. – С. 152.

111. Дложевський С. “Краєзнавство”: щомісячний орган Українського комітету краєзнавства; Харків, №№1, 2, 3, 1927 // ЕВ. – 1928. – Кн. 6. – С. 115–117.

криває перспективи збіднення етнокультурного фонду людства. Саме в умовах глобалізації й інтеграції посилюється усвідомлення необхідності збереження національної і регіональної специфіки, що у свою чергу, викликає зростання зацікавленості широкої громадськості і спеціалістів місцевою проблематикою.